





# Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi

Araştırma Makalesi

## Bellek Mekânlarının Hatırlama ve Unutulma Döngüleri Çerçevesince Belirlenmesi İçin Bir Metodolojik Öneri: Düzce Örneği

 Esra MUTLU <sup>a\*</sup>,  Ayşegül TANRIVERDİ KAYA <sup>b</sup>

<sup>a</sup> Mimarlık Anabilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü, Düzce Üniversitesi, Düzce, TÜRKİYE

<sup>b</sup> Mimarlık Bölümü, Mimarlık ve Sanat, Tasarım Fakültesi, Düzce Üniversitesi, Düzce, TÜRKİYE

\* Sorumlu yazarın e-posta adresi: [essramutlu@outlook.com](mailto:essramutlu@outlook.com)

DOI: 10.29130/dubited.634455

### ÖZET

Yaşamın izleri, anılar, tarih kentsel mekânlarda birikim oluşturarak, yerin kimliğini, özgünlüğünü ve her şeyden önemlisi aidiyeti oluşturur. Yere ve topluluğa bağlı gelişen aidiyetin sürekliliği ve güçlenmesi, yerin kimliğini güçlendirerek sürekliliğini sağlamaktadır. Küresel kültürün egemen olduğu dünyamızda yerel yaşam kültürü ve kimliklerin özgünlüğü mekânların dönüşümü ile birlikte kaybedilmektedir. Dolayısıyla bireysel bellek çerçevelerinden yola çıkarak kolektif bellekte yer etmiş mekânların tespit edilmesi sağlıklı ve imgelebilir kentsel çevreler oluşturma noktasında önem taşımaktadır. Bu çalışmada, deprem afeti ile ciddi bir kentsel yıkım yaşayan ve deprem sonrası yeni yaşam alanlarının oluşmasıyla yer değiştirmek zorunda kalan Düzcelilerin bellek mekânlarının tespiti amacıyla yönelik bir metod önerisi sunulmuştur. Araştırma yöntemi olarak sözlü mülakat ve zihinsel harita kullanımını içeren iki aşamadan meydana gelmektedir. Hatırlanma sayısı ve hatırlanma sırasının önemli kriterler olduğu anket verileri ışığında belirlenen kentsel mekânlar, geliştirilen puanaj tekniği sayesinde elde edilen frekansların yıllar bazında (afet öncesi ve sonrası) kıyaslanmasıyla hatırlanma ve unutulma döngüleri başlıkları altında gruplandırılmıştır. Hatırlama döngüsü içerisinde yer alan bellek mekânları potansiyel kimlik mekânları olarak nitelendirilirken, unutulma döngüsü içerisinde yer alan mekânlar ise tehdit altında olan ve kente geri kazandırılmayı bekleyen bellek mekânları olarak nitelendirilmiştir. Yapılan bu araştırma sonucunda kimlik kazanımı için sürekliliği önemli olan bellek mekânlarının belirlenmesi için metodolojik bir öneri hazırlanmış olup, farklı kentlere uygulanabilir olması yönünden geliştirilmeye açıktır. Toplumun belleğinde sürekliliği olan mekânların korunması veya geliştirilmesi için öngörülen bu çalışmanın; kent kimliğinin sürekliliğini sağlamak konusunda referans kaynak oluşturması öngörülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Kolektif Bellek, Bellek Mekânları, Hatırlama ve Unutulma Döngüsü

## A Methodological Proposal for Determining Memory Places in the Framework of Rememberance and Oblivion Cycles: Duzce Example

### ABSTRACT

Memories and history accumulate in urban spaces and they form identity, authenticity and, belongingness. The continuity and strengthening of the belonging that develops depending on the place and the community strengthen the identity of the place and ensure its continuity. Identifying the spaces that have been included in the collective memory based on individual memory frameworks is important in creating healthy and imaginable

urban environments. In this study, a method is proposed to determine memory places of Düzce residents who have experienced serious urban destruction due to earthquake disaster and had to relocate after the earthquake. The research method consists of two stages including face-to-face structured interviews and use of the mental map. The urban spaces determined in the light of the survey data, where the number of recall and order of recollection are important criteria, are grouped under the headings of cycles of remembrance and oblivion by comparing the frequencies obtained by the payroll technique based on years. While the memory spaces in the recall cycle are considered as potential identity spaces, the spaces in the oblivion cycle are considered as memory spaces that are under threat and waiting to be recycled to the city. A methodological suggestion has been prepared for the determination of memory spaces which are important for the acquisition of identity and are open to development in terms of applying to different cities. This study envisaged for the protection or development of spaces with continuity in the collective memory of the society; it is foreseen to constitute a reference source for ensuring the continuity of urban identity.

*Keywords: Collective Memory, Memory Places, Cycle of Remembrance and Oblivion*

## **I. GİRİŞ**

Mekân, kimi zaman belleği oluşturan herhangi bir nesne iken, kimi zaman geçmiş ile bağı kuran ve hatırlatandır. Mekânlar belleğin bağlamıdır, mekân üretme pratiği ise mimarlık disiplini kapsamındadır[1]. Ritüeller, törenler vb. değerler dışında mimarinin oluşturduğu yapılı çevre, bir toplumun köklerinin sürekliliğini sağlayan en somut nesnedir ve kalıcı olmayı da beraberinde getirmektedir. Sürekliliğin sağlanması kökleri hatırlatacak mekânların üretilmesi ve korunması ile gerçekleşmektedir. Kurulan bağları korumak ve anımsamaların devamını sağlamak, belleği şekillendiren ve temelini oluşturan ortaklık ve aidiyet duygusu ile birlikte gelen semboller ile mümkündür [2]. Dolayısıyla hatırlatıcı etkiye sahip olan, kentte öne çıkan ve kentlinin hafızasında ortak bilinç ruhuyla var olan yapı, yapı grupları, kamusal alanlar, kent peyzajları vb. gibi yer ile ilişki kurmayı başarmış mimari öğeler tespit edilmeli, korunmalı ve birikerek varlığını sürdürmelidir. Bu süreklilik toplum belleğinde ve kentte birikim sağlayarak kimlik kazanımını oluşturacaktır [3]. Bellek mekânlarının tespit edilmesi kentin kimlik kazanması açısından önem ve değer taşımaktadır. Tüm bunlara paralel olarak bu çalışma kapsamında öncelikle *kolektif bellek* kavramının süreci incelenecek olup mimarinin toplumsal belleğe etkisi irdelenerek bir metodolojik öneri sunulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, deprem nedeniyle yaşanan büyük travmanın izlerinin halen o bölgede yaşayanlar için devam ettiği Düzce ili, çalışma alanı olarak seçilmiştir. Deprem sonrası göç verip, yıllar sonra karma bir biçimde göç alarak ortak değerleri farklılaşmış bir toplum halini alan kentte kolektif bellek deprem öncesi ve sonrası sorgulanmıştır. Dolayısıyla depremi ortak bilinç oluşturması sebebiyle referans noktası seçerek afet öncesi ve sonrası bellek mekânlarının tespit edilmesi ve varsa bellekte sürekliliğini koruyan imajların ortaya çıkarılması, devamında tespit edilen imajları hatırlama ve unutma çerçeveleri içerisinde irdelenmesi için bir metot geliştirilmesi hedeflenmiştir.

### **A. BELLEK VE MİMARİ ÇEVRE**

Mekânların belleği oluşturma aracı olması ya da hatırlatılması konusunda uyarı bir nesne olması bellek kavramının mimarlık disipliniyle doğrudan ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir. Mimarlığın üretiminde olan mekân, birçok parametre içerisinde belleğin sürekliliğini sağlayan en somut faktördür. Bu sebeple önceleri nöroloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi disiplinlerin ilgisi altında olan bellek

kavramı, şehir plancıları ve mimarların odağına girerek yeni tartışmalara zemin hazırlamıştır. Başlangıçta nörolog Sigmund Freud bellek kavramını kişilerin kendilerini savunma mekanizmaları olarak değerlendirmiş ve aynı dönemlerde Henri Bergson bu kavramı kişilerin algı ve analizleri sonucu zihinlerinde oluşturdukları imgeler olarak yorumlamıştır [4]. Paralel düşüncelere sahip olan iki düşünür bellek kavramını bireysel olarak ele almıştır. Bergson'un öğrencisi olan Maurice Halbwachs'a göre; bireysel bellekler bir araya gelerek toplumsal belleği var eder, bellek kavramı toplum tarafından üretildiğinden kolektiftir. Dolayısıyla Halbwachs belleği bireysel olarak ele alan bu iki yaklaşımı başka bir boyuta taşıyarak belleğin bireyin bulunduğu sosyal ve fiziksel ortam olmadan tariflenemez olduğundan ve her zaman sosyal kodlara göre olduğundan bahsetmiştir [5]. Sosyal kodlara yapılan atıf nedeniyle bellek kavramı kişisel sınırlardan kurtarılıp, sosyal, kültürel sınırlar içerisine dahil olarak *kolektif bellek* adıyla literatürde yerini almış ve bu yaklaşım ile birlikte mimarlık pratiğini etkileyen bir boyuta ulaşmıştır. Buradan hareketle belleğin var olması için toplumsallaşma süreci gerekmektedir. Toplumsal bağları zayıf olan kentlerde yaşayan bireyler için ortak bellekten bahsetmek zor olacaktır. Kolektif belleğin var olması için bireyler veya toplum için anlam ifade eden yer ile ilişki kurulması gerekmektedir. kolektif bellek, topluluk içerisinde yaşanan eylemler, tecrübeler veya bunların yaşandığı yer ve çevresi aracılığıyla oluşturulur [6]. Ortak geçmişe referans veren semboller bütünü üzerinden mekânların somutlaştırılması, kolektif bellekte yer bulması ortak kimliğin korunmasını sağlar. Ancak kimi öğeler kolektif bellekte varlık bulma sebebini özgün bir bağlamda bulunuyor olmasına borçlu iken, kimisi geçmişle bugün arasında bağ kurma işlevine sahip olduğundan kalıcıdır [7]. Kolektif bellekte yer bulma şekilleri farklılık gösteriyor gibi olsa da temelinde yatan asıl sebep hatırlatıcı olanın mimari çevrenin olmasıdır. Belleğin toplumsal olduğu öngörüsü, kişilerin yapılı çevre ile ilişkisinin bellek bağlamında irdelenmesine zemin hazırlamış ve mimarlık disiplini odağına girerek yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Aldo Rossi '*mimarlık ve kenti oluşturan her parça doğrudan kolektif bellek ile ilişkilidir*' diyerek kent ve kenti yaşayanların ayrılmaz bir bütün olduğunu ve kentin kendisinin orada yaşayanların kolektif belleği olduğunu savunur [8]. Rossi'ye göre kent belleğinin oluşması için sosyal ilişkilerin ve kesişmelerin var olması gerekmektedir. Kenti oluşturan mimariler, üretilen sosyal ilişkilerle kent belleğinin bir parçası haline gelmekte, bu ilişkiler ağı kentin tarihi içinde akarak zamanla onu biçimlendirmekte ve yeniden oluşturulmaktadır [9]. Mimari çevre sayesinde oluşan ve çevre ile anlamlı ilişkiler kurarak varlığını sürdüren bellek yeni bir çerçeve ile ele alınarak 'kentsel bellek' başlığı altına alınmıştır. Her ne kadar kentsel bellek adını alsa da kentin belleği de kolektif bir oluşumdur. Pierre Nora'nın kaleme aldığı yedi ciltlik eserinde (*Les Lieux de Memoire*) diğer tartışmalardan farklı olarak daha somut örnekler vererek yeni tartışmalara yol açmıştır. Nora, toplumsal yapının geçmişle ilişkilerinin kentin biçimlenişine etkilerini, Fransa Ulusal Tarihi üzerinden yeniden irdelemiştir. Nora'ya göre modern toplumların geçmişle olan bağları zayıf olduğundan ve içsel bilgileri bulunmadığından geçmişle olan bağı kurmak için anısal mekânlar oluşturarak anlamlandırmaya çalışırlar ve kolektif geçmişin özelliklerini barındıran somut izler, mekânın kullanıcısı olan bireylerin zihninde bireysel, sosyal, tarihsel, kültürel, vb. değerlerle birleşerek *mekân belleği* oluşumuna işaret eder [10]. Mekânın bulunduğu çevrede yaşanan ritüeller bütünü ile yere ait olma durumu veya zamanla o yerin anlamını oluşturması dar ölçekte mekân belleğini oluşturur. Nora'ya göre geçmişi bugün yeniden inşa etmek çoğu zaman eleştirel karşılansa da aslında kökleri hatırlatmak ve geçmişle kurulan ilişkide somut bir nesne oluşturmak kolektif belleği korumaya yardımcı olur ve toplum buna ihtiyaç duyar. Grupların yaşam öyküleri, aile bağları, ulus bilinci, aidiyet kavramları, toplumsal belleğin sürekliliği ve toplumsal grupların birlikteliğinin devamı için grupların paylaştıkları ortak mekân gereklidir. Bunlar tek bir yapı veya ritüellerin gerçekleştiği bir peyzaj, meydanlar, parklar vb. olabilir. Kamusal alanlar geçmiş ve gelecek arasında kurulan bağlarda (anma törenleri, çeşitli etkinlikler ve ritüeller) kritik önem taşımaktadır. Christine Boyer, kentlerdeki kamusal alanların, kolektif bellek ve kentsel kimlik için belirleyici olduğunu ve hatırlama ve unutmaya pratiklerinin yapılı çevre ile doğrudan ilişkili

olduğunu düşünmektedir [11]. Boyer bellek kavramını kamusal alanlar üzerinden ele alarak unutulma sürecine de değinmiştir. Mimari çevrenin hatırlatma sürecinde etkin rol oynadığı ve bellekte yer etmiş kentsel öğeler ortadan kaldırıldığında belleğin kesintiye uğramasının kent kimliğini etkileyen bir durum olduğunu belirtmektedir. Uzun vadede anımsama ve birikme engellendiğinde kimlik sahibi olma potansiyeli de indirgenmiş olmaktadır.

## **B. KOLEKTİF BELLEĞİN HATIRLANMASI VE UNUTULMASI DÖNGÜSÜ**

Toplumsal bellek, izler üzerinden “geçmişin yeniden kurulması” için var olan, algılanabilir işaretlerin bilinmesi ve devamlılığının sağlanması ile oluşmaktadır [3]. Connerton, hatırlama süreçlerini anma törenleri ve bedensel pratikler üzerinden örneklerle genişleterek unutmaya ve anımsamaya arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Kent düzeni içerisinde bulunan kentsel mekânlarda yaşanan kişisel deneyimler, imgeler veya birtakım izler gibi tekil deneyimlerin dışında sosyal bağlar ve toplumsal kesişmeler anımsamayı oluşturmaktadır. Bu diyalektik oluşumda nesne vasfında olan mimari, kolektif hatırlatma işlevine sahiptir ve belleği oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumun kentsel öge ile bağlantılı olarak geçmişe dönük hatırlamaları kolektif hatırlama olarak nitelendirilebilir. Belleğin oluşması kadar önemli olan belleğin korunması ve sürdürülmesidir. Sürekliliği ve devam ettirme olgusunu sağlayan ise gelenektir, geçmişle olan kopuklukları kamufle ederek, hatırlatmayı sağlar [12]. Assmann bu ilişkiyi hatırlama kültürü ve kültürel bellek kavramları ile tanımlamaktadır. Şekil 2’de listelendiği üzere hatırlama eylemi, deneyimleme süresi için zamana, deneyimlemek için mekâna, ortak deneyimlerin aktarılması için bir gruba veya topluluğa, katmanlar halinde birikmesi için ise bağlamına özgü olarak yeniden kurulmasına ihtiyaç duymaktadır. Kentsel ögenin sürekliliği, grubun maddeyi biçimlendirerek geçmişle bağlantılı olarak sabit kılmasını sağlamaktadır. Bu sayede paylaşarak, oluşan birikim anısal mekânları oluşturmaktadır ve kolektif belleğin sürekli olması sağlanmaktadır [13].

### ***HATIRLAMA FİGÜRLERİ***

- *Zamana ve Kentsel Öğeye Bağlılık*
- *Gruba Bağlılık*
- *Tarihin Yeniden Kurulması*

*Şekil 1. Hatırlama figürlerinin karakterize edilmesi [12]*

Toplum belleğinde ortak değerler taşıyan ve bellekte yer etmiş kentsel öğelerin zaman içerisinde yaşanmışlıklarla birikerek, aynı işlev ve fonksiyonlarla kuşaklar boyu aktarılması kentin kimlik kazanımını açısından önemlidir. Toplumun hatırlama döngüsünü kaybetmeden hangi yolla olursa olsun (alışkanlık, tören, yazılı kaynak vb.) aktarma sürecinin bir şekilde var olması kolektif sürekliliği sağlar [14]. Ancak toplumsal belleğin çerçevesini yalnızca kolektif hatırlama belirlemez, her ne kadar zıt gibi görünse de kolektif unutmaya da bu çerçevenin bir parçasıdır. Katmanların çeşitliliği o kent için kültürel zenginlik anlamına gelir ancak bu katmanların izlerinin silikleşmesi veya korunamaması, yenilikçi yaklaşımların eskiyi kamufle etmesi zamanla kimlik kayıplarına ve kolektif belleğin varlığının yok olmasına neden olmaktadır [15]. Dolayısıyla bellekte imgesi oluşmuş olan kentsel öğeleri ve bağlamını ortadan kaldırmak geçmişe erişme noktasında engel olacak veya anımsamayı zorlaştıracaktır. Süreç içerisinde bu engellenmenin kolektif unutmaya eylemine dönüşmesi kaçınılmazdır. Kentler değişen ihtiyaçlar, yeni yaşam biçimleri, sosyo-kültürel veya ekonomik değişimler sebebiyle değişkendirler ve bu değişimler doğaldır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta değişimlerin meydana

getirdiği katmanların mevcut katmanları yok etmemesidir çünkü var olan belleği muhafaza eden kentsel öge ve onun bağlamıdır. Ancak modern dönem ile birlikte hızla değişen toplumsal yapı, beraberinde imgelerin değişmesine ve geleneksel yaşam tipolojilerinden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Ritüellerin ve mevcut kentsel düzeninin sıklıkla değişmesi, kentsel ögenin işlev değişikliği, kolektif belleği zedeleyerek, aidiyetin zayıflamasına neden olabilmektedir. Özellikle 1950lerden sonra hızlı kentleşme ile kentler ve kentsel ögeler, göçler sebebiyle hızla değişmiştir. Bu nedenle kent kültürü heterojen bir yapıya dönüşmüş ve ortak hafıza kesintiye uğramıştır. Yakın tarihimizde izlenen kentsel uygulamalar yeninin inşası eskinin unutturulması şeklinde gerçekleşmektedir. Belleğin silinmeye veya süreklilikten kopartılıp yeniden yazılmaya çalışılması, kimliğin de yitirilmesine sebep olmaktadır [15]. Kısa dönemli, yer ile bağ kurmayan kentsel ögeler bellek sürekliliğini kesintiye uğratan kentsel müdahalelerdir. Tek tip, yere özgü olmayan kentsel öge kolektif hafızada yerini bulamamakta, devamında kimlik kaybına neden olmaktadır. Yeni gereksinimler için yapılan değişimler kent düzeni için zorunluluktur ancak katmanlar arasında bağlantıların koparılması geri dönüşü olmayan yıkımlara sebep olmaktadır. Toplum belleğinde var olan ve nesne görevi gören mimari ortadan kaldırıldığında veya yıkımı söz konusu olduğunda bellek zedelenir, bağ zayıflar ve süreç içerisinde kolektif unutmaya eylemine evrilir. Kentsel ögeler dönüşürken, geçmişin izlerini muhafaza etmek ve özgünlüklerini koruyabilmek; kimlik, aidiyet duygusunu güçlendirecektir[16]. Dolayısıyla kentte güçlü kimliklerin ve imgelerin bulunduğu alanlarda yeniden üretim, koruma veya geliştirme gibi tasarım pratiklerinin uygulanması kolektif bellek zedelenmeden yapılmalı ve belleğin sürekliliğinin korunması en önemli tasarım kriteri olmalıdır. Bireylerin ve toplumun benimsediği, imgelerin olduğu mekânlarda yaşanan değişimi ve dönüşüme tepki gösterilmesi ancak kentsel bilinç varsa gerçekleşmektedir. Kentler devingendir; değişim ve dönüşüm olağandır, doğaldır ve gereklidir, ancak toplum için ortak imgeler uyandıran bellek mekânlarının tespit edilmesi ve mevcut döneme kazandırılarak gelecek nesillere aktarılması gereklidir. Bu sayede kolektif belleğin sürekliliği sağlanacak olup, unutulma döngüsüne girmeden köklerine bağlı toplumlar var olacaktır. Hatırlama ve unutulma çerçevelerinin belirlenmesi, geçmiş ve gelecek arasında oluşturulması gereken anlamlı bağların anlaşılması ve kent belleğini oluşturan kolektif belleğin okunmasını kolaylaştıracaktır.

### C. BELLEK MEKÂNLARININ OKUNMASI

Fiziksel çevrenin algılanabilir olması veya okunabilirliği bireylerin tekrar eden deneyimleri ile birlikte anlam yüklemeleri sonucu imgelerin oluşumunda etkin rol oynamaktadır. Çevreden veya kentsel öğeden alınan bilgilerin, deneyimlerin etkisiyle zihinde resmedilmesi, yorumlanması ve kodlanması süreci çevrenin veya mekânın okunması eylemini ifade etmektedir [17]. Okunabilirlik, Lynch'in tanımına göre; fiziksel çevrenin aşinalığının ve kendisine özgü düzeninin algılanması ve anlamlandırılabilir olmasıdır [18]. Şekil 2'de aktarıldığı gibi deneyim süresinin ve aşinalığın artması, mekânsal bilgilerin kodlanması okunabilirliği kolaylaştırdığı gibi hafızada kimlik oluşumunu da sağlamaktadır. Yapılı çevre ile sosyal yapı arasındaki diyalektik ilişkinin kurulması toplumun o çevreye anlam yükleme kabiliyetine ve sembollerini algılama seviyelerine bağlıdır [19]. Bu ilişkinin sonucunda, kolektif belleğin okunması ve değerlendirilmesi ile kentin okunabilirliği, imgelenebilirliği ve dolayısıyla kimlik potansiyelinin ortaya çıkması beklenmektedir. İmge, nesnenin tanınması (*kimlik*), gözlenmesi (*yapı*) ve duygu oluşumu (*anlam*) [18] olduğuna göre, kentlinin hatırlanan ve unutilan ortak zihinlerde yer etmiş kentsel imgeleri ortaya çıkarmanın kent kimliğinin sürekliliği açısından önemli olduğu düşünülmektedir.



*Şekil 2. Zihinsel yorumlama süreci [20]*

Kevin Lynch, 1960 yılında Amerika'nın üç kentinde yaptığı araştırma ile kentsel mekânın algılanmasını sorgulamıştır. Bu çalışmanın sonucunda geliştirdiği kuramsal çerçeve ile kentin bir bütünün parçaları olan beş temel öge ile algılandığını, kavrandığını öne sürmüştür. Kentin kavranmasına yarayan bu beş temel kentsel imaj ögesini; yollar, kenarlar/sınırlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri olarak sınıflandırmıştır. Bu çalışma referans alınarak karşılıklı sözlü görüşme ve zihin haritaları kullanılarak kent imaj öğelerinin tespiti ve kentin okunabilirliği ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. [21]; [22]; [23]; [24]; [20]; [25].

Zihinsel haritalar; yaşadığımız çevreyi algılayarak öğrendiğimiz savına dayanan ve bellekte oluşturduğumuz sübjektif imaj haritasını kabul eden bir veri toplama yöntemidir [26]; [27]. Burada önemli olan kentin insanı yönlendirebilmesi, insanların kenti rahatça kullanabilmelerini sağlayacak şekilde zihinlerinde bir kılavuz geliştirmeleridir. Bu yöntem kullanılarak kentin nasıl algılandığı ve öğrenildiği sorgulanmıştır. Bu çalışmada farklı olarak kentin öğrenilip, akılda kalmasına ve kentin kullanmasına yarayan bu beş temel öge üzerinden bellek mekânlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Lynch'in kent imgesi kuramından yola çıkarak kent bütününde imgelenecek zihinde kodlanmış bellek mekânlarını tespit etmek, kentsel imaj öğelerine göre sınıflandırmak, grupların karakteristiklerini anlamayı sağlayacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada Lynch'in (1960), kuramsal çerçevesini referans alarak, kentsel imaj öğeleri aracılığıyla, kent bütünündeki bellek mekânları dokusunun elde edilmesi hedeflenmiştir.

## **II. MATERYAL VE METOT**

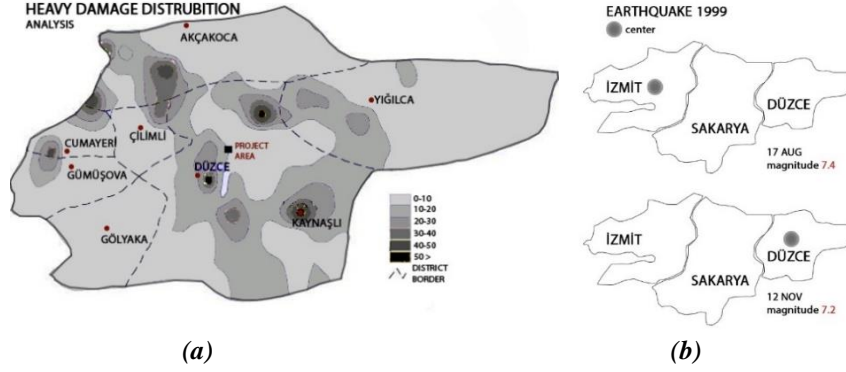
### **A. BELLEK MEKÂN LARI KAPSAMINDA BİR ALAN ÇALIŞMASI: DÜZCE**

Bir toplumun köklerinin ya da çeşitli kültürel bağların sürekliliğinin sağlanması bu kökleri hatırlatacak mekânların korunması ile olmaktadır. Eğer toplumun aşına olduğu ve sürekli kullandığı, ritüellerin gerçekleştiği mekânlar bellekte kesintiye uğrarsa bellek sürecinde unutma döngüsü içerisine girer. Bu sebeple kentte öne çıkan ve kentlinin hafızasında ortak bilinç ruhuyla var olan yapı grupları, kamusal alanlar, kent peyzajları vb. gibi yer ile ilişki kurmayı sağlayan kentsel öğeler korunmalı ve birikerek varlığını sürdürmelidir. Dolayısıyla kentsel düzen içerisinde var olan bellek mekânlarının tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışma bellek mekânlarının tespiti için farklı kentlere de uyarlanabilir bir metot geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda deprem nedeniyle, yapı çevrenin büyük bir hasara uğradığı hatta tamamen değiştiği kolektif belleğin kayba uğradığı, Düzce kenti örneklem alan olarak seçilmiştir.

Düzce kentinin imar planı ilk olarak 1963 yılında İller Bankası tarafından yapılmıştır daha sonra 1985, 1994 yıllarında uygulanamayan bu planın ilave ve revizyonları gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında ise depremden sonra oluşan yeni koşullara göre ilave ve Revizyon imar planı yapılmak zorunda kalmıştır[28]. Ova da bir pazar yeri olarak başlayan yerleşim, ağırlıklı olarak geçiş güzergâhı üzerinde olması nedeniyle ulaşımına bağlı olarak gelişmiştir. Dolayısıyla 1950 yılına kadarki gelişmeler

daha çok eski İstanbul-Ankara Karayoluna bağlı olarak meydana gelmiştir. 1950-1965 yılları arasında kent, yağ lekesi şeklinde gelişimini devam ettirmiştir. Kent merkezindeki gelişmeler, eski dokunun yenilenmesi veya boşlukların dolması yolu ile gerçekleşmiştir. Düzce'nin ilk yerleşim bölgesi, kentin bugünkü merkezinin bulunduğu Camikebir, Kültür, Şerefiye ve Cedidiye Mahallelerinin bulunduğu alandır. [22]. Bu eski mahalleler aynı zamanda çalışma alanını kapsamaktadır. Günümüzde ise İstanbul Caddesi etrafında genişleyen, deprem sonrası yıkılan kentsel alanı yeniden oluşturarak kısmen benzer işlevler üzerinden canlılığını sürdürmektedir.

Depremlerde kent %90 oranında konut stokunu kaybetmiştir. Deprem sonrası en önemli sorun barınma ihtiyacının karşılanması olmuştur. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı 7500 adet afet konutu için uygun zemin araştırması yaparak, kentin kuzeyinde yeni bir yerleşim alanı planlamıştır. Şekil 3'de görüldüğü üzere İzmit ve Düzce merkezli depremlerin kente etkisi ve yıkımın büyüklüğü hasar dağılım (%68'i yıkık ve hasarlı) grafiğiyle aktarılmıştır. Deprem öncesinde Düzce'nin nüfusu yaklaşık olarak 65 bin civarında olup, 3 bin hektarlık yerleşim alanına sahiptir. Deprem sonrasında bu yerleşim alanı 15-20 hektarlık bir alana yayılmış ve dolayısıyla nüfus da aynı doğrultuda artmıştır [28]. Günümüzde Düzce'nin güncel nüfusu 388 bin civarındadır [23].

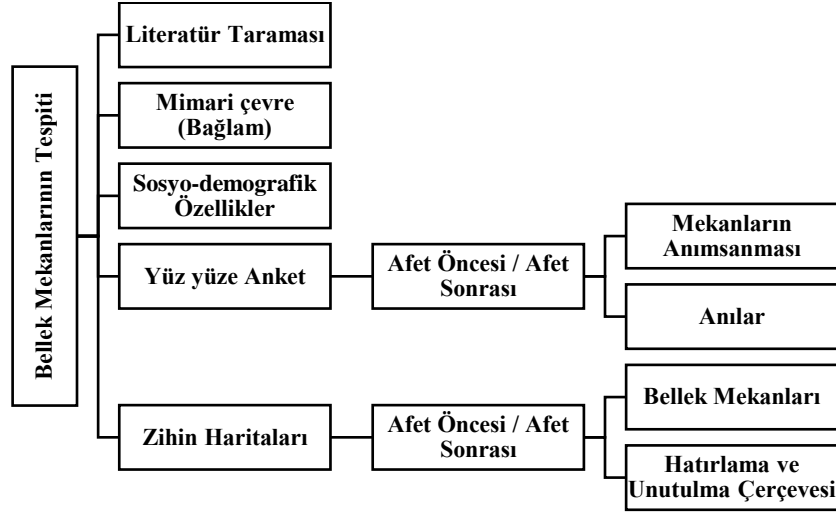


Şekil 3. (a) Düzce İli deprem hasar grafiği [31] ve (b) merkezleri

## B. METOT

Deprem afeti ile yaşanan yıkımların ardından yapılanmaya çalışılan kentte yaşayanların hafızasında yer eden ve kimlik potansiyeli bulunan bellek mekânlarını tespit etmek için metot geliştirmek çalışmanın başlıca amacını oluşturmaktadır. Şekilde 4'te verilen yöntem ile konu çalışılmıştır. Öncelikle konu literatürde araştırılmıştır. Bağlam ile ilgili gerek planlama evreleri gerek deprem ile ilgili süreçler incelenmiştir. Travma nedeniyle Düzce halkını ortak hafızada birleştiren depremi, anıları ortaya çıkarması düşüncesiyle referans noktası olarak kabul ederek; ilk olarak afet öncesi ve sonrasına ait açık uçlu sorulardan oluşan yüz-yüze anket yöntemi uygulanmıştır. İkinci aşama olarak da afet öncesi ve sonrası (1986-2016) imar planları üzerinden hafızadaki mekânların aktarılması için zihin haritaları (*bilişsel haritalama*) yöntemi uygulanmıştır. Mimari çevrenin algısı, bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri, kültür, eğitim gibi farklılıkları nedeniyle değişiklik göstermektedir ve bu durum anlam farklılıklarına yol açarak her birey için farklı bellek çerçeveleri oluşturmaktadır. Toplumun ortak belleğine ulaşabilmek için bireysel yüz yüze görüşmelerde farklı bellek çerçevelerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular hazırlanmıştır. Görüşmelerde bellekteki imgeleri ortaya çıkarabilmek için Lynch'in

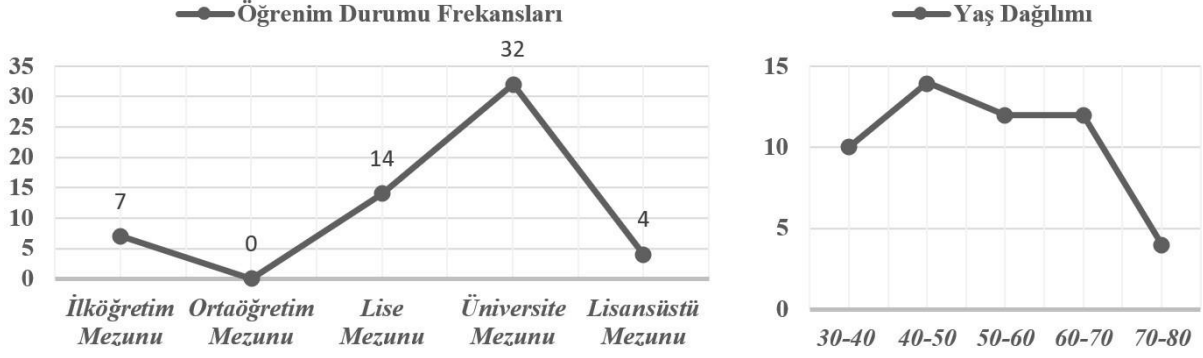
kentsel imaj öğeleri (yollar, kenarlar/sınırlar, bölgeler, düğüm/odak noktaları ve işaret öğeleri) referans alınarak anılara ulaşılması, elde edilen mekânların yine bu öğeler altında gruplandırılarak, belleğin ve mekânların okunabilirliği sağlanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler yapı veya yapı grubu, kentsel peyzaj alanları, yollar Lynch'in kent imaj öğeleri kuramı çerçevesince imaj öğesi olarak değerlendirilmiştir.



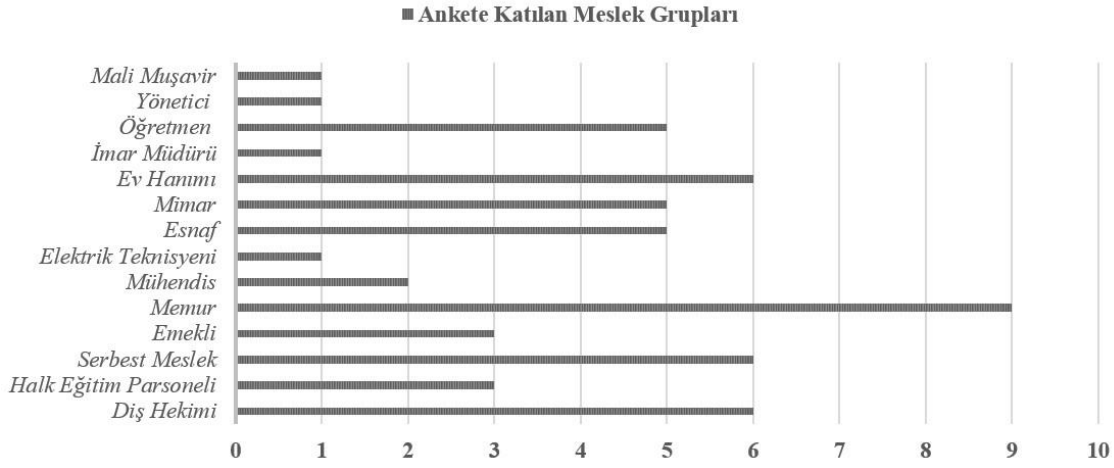
Şekil 4. Kolektif bellek mekânlarını tespit için metodolojik öneri

Bireylerle yapılan görüşmelerde elde edilen zihin haritalarının karşılaştırılmasıyla nicel veriler, yüz yüze anket çalışmalarından da nitel verilerin elde edilmesi hedeflenmiştir. Kullanıcıların kişisel özelliklerine göre kenti algılama, deneyimleme, hatırlama eylemi farklılık göstereceğinden anketin örneklem grubu önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda farklı bellek çerçevelerine erişebilmek ve çeşitliliğini arttırmak adına Şekil 5 ve 6'da istatistiksel olarak gösterildiği şekilde seçilmesi hususunda özen gösterilmiştir. Örneklem grubu oluşturulurken öncelikle deprem öncesi kentte yaşamış ve kenti deneyimlemiş birey olmasına dikkat edilmiştir. Dolayısıyla örneklem grubu deprem olduğunda (1999) en az 17 yaşında olan kişilerden meydana gelmektedir. Ayrıca çalışma öncesi, deprem sonrası kurulmuş olan bir sivil toplum örgütü olan Depremzedeler Derneği üyelerine ulaşılarak çalışma hakkında bilgi verilmiş, katkı sağlamak isteyenler davet edilmiştir. Meslek, cinsiyet, eğitim, gelir durumu, yaş gibi değişkenlerin farklılaştığı üyelerden meydana gelen bu derneğin gönüllü üyeleri ile görüşülmüştür. Kent merkezi sınırları içerisinde yapılan bellek okuması çalışması çeşitli yaş, cinsiyet, meslek ve öğrenim durumundan oluşan 57 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiş olup çalışma algı ölçmeyi amaçladığı için fenomenolojik kapsamdaki çalışmalar için önerilen uygun doygunluk seviyesindedir [32]. Ancak değişkenlerin dağılımı ve anket sayılarının yeterliliği ayrıca test edilerek kapsamının genişletilmesi düşünülmektedir.





Şekil 5. Katılımcıların öğrenim durumu ve yaş dağılımı



Şekil 6. Katılımcıların meslek grupları dağılımı

## B.1. Yüz-yüze Anket Yöntemi

Çalışmanın ilk aşamasını yüz yüze yapılan anket görüşmeleri oluşturmaktadır. Bu bölümde Kevin Lynch'in kentsel imaj öğeleri anılarda tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla hazırlanan Tablo 2'de verilen sorular yöneltilmiştir. Anket görüşmeleri, imaj öğeleri ile ilgili alınan cevaplara teyit niteliğinde olmaktadır. Ayrıca bu görüşmeler haritalarda işaretlenmesi istenen mekânlardan önce anıları ve mekânla kurulan ilişkilerin hatırlatması açısından da önem taşımaktadır. Görüşmeler ile alınan cevaplar sonucunda bireylerin Düzce İli için yer ile anlamlı ilişkiler kurmasını sağlayan mimari nesnelere ve kentte uyarıcı olan, korunması gereken, toplumun ortak hafızasında varlığını sürdürebilmiş veya sürekliliği olan imajların ortak anılar üzerinden değerlendirilmesi düşünülmüştür.

Deprem öncesi yaşam pratiğinde bulunmuş farklı meslek, yaş ve gelir gruplarından olan anket katılımcılarına (mülakat) yöneltilen ilk soru deprem sebebiyle yaşanan değişimlerin bireyler üzerindeki etkilerinin (olumlu-olumsuz sebeplerinin) araştırılması, ikinci soru afet öncesinde sıklıkla kullanılan ancak bugün var olmayan veya aynı işlev ve atmosferle kullanılmadığı düşünülen alanların belirlenmesi, üçüncü soru buluşma-nirengi noktalarını belirlenmesi, dördüncü soru bireylerin sembolik buldukları ya da kendilerince anlam yükleyerek sembolleştirdikleri kentsel yapıların belirlenmesi, beşinci soru toplu olarak buldukları, etkileşimin, sosyal çeşitliliğin ve kesişmelerin en fazla

gerçekleştiği mekânların etkinlik alanları üzerinden belirlenmesi, altıncı soru değişen çevrelerin eski çevreyle kıyaslaması yapılarak bağları kuvvetlendiren kriterlerin anlaşılması ve son olarak bireylerin yeni çevreye adapte olma oranlarının belirlenmesi amaçlarına hizmet etmektedir. Her sorunun ortak özelliği ise afet öncesi ve sonrası ayırarak yıllar bazında değişim veya süreklilik durumlarının irdelenmesidir.

*Tablo 1. Kolektif bellek mekânları için anket modeli*

1. Cinsiyet: KADIN/ERKEK
2. Yaş:
3. Öğrenim Durumu:
4. Meslek:
5. Deprem sonrası kentte yaşanan Değişimlerden bahseder misiniz? Olumlu olumsuz gruplandırarak bu değişimler sizde nasıl etkiler bıraktı?
6. Afet öncesinde devamlı kullandığınız veya sevdiğiniz ancak bugün afet sebebiyle var olmayan kentsel mekanlar nelerdir? Anılarınızdan bahsederek anlatınız. (Meydan, park, su ögesi, sinema, heykel, kafe vb.)
7. Deprem öncesinde arkadaşlarınızla nerelerde buluşuyordunuz, şimdi nerelerde buluşuyorsunuz?
8. Afet öncesinde size göre sembolik bina olarak hangilerini söylersiniz, günümüzde hangileri?
9. Deprem öncesi etkinlikler (sosyal, kültürel, politik, toplumsal) nerelerde olurdu, günümüzde nerelerde oluyor?
10. Eski yaşadığınız çevre ile yeni yaşadığınız çevre arasında benzerlik var mı? Varsa uygun olanları işaretleyiniz, ekleme yapılabilir. <ul style="list-style-type: none"><li>○ Komşuluk ilişkileri</li><li>○ Kat yükseklikleri</li><li>○ Cadde genişliği / yoğunluğu</li><li>○ Yapım teknikleri</li><li>○ Mahal sayısı (1+1, 2+1 vb.)</li><li>○ Aynı mahallede bulunma durumu</li><li>○ Komşular veya akrabalar</li><li>○ Eşyalar</li><li>○ ...</li></ul>
11. Bu benzerlikler yeni çevre ile kurulan ilişkide fayda sağladı mı? <ul style="list-style-type: none"><li>○ Evet</li><li>○ Kısmen</li><li>○ Hayır</li></ul>

## **B.1. Zihin Haritaları Yöntemi**

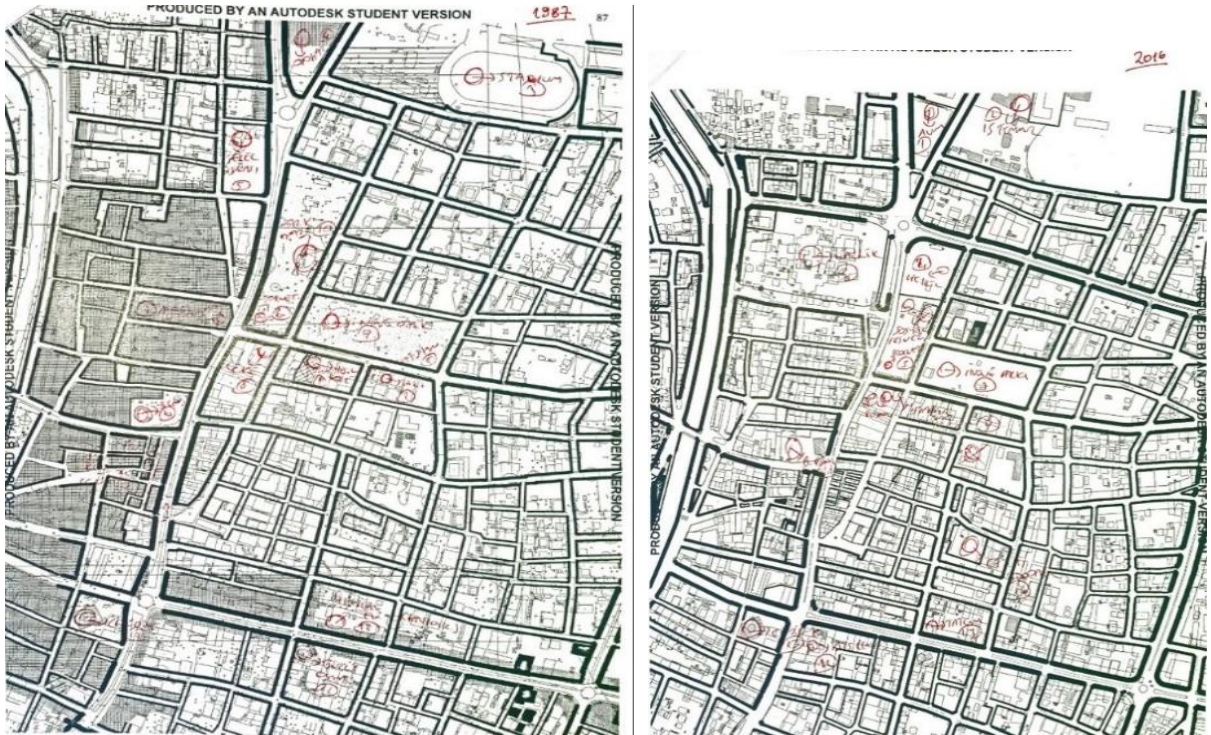
Afet olduğunda Düzce’de yaşayan ve en az o dönemde 17 yaşında olan bireylere afet öncesi ve sonrasına ait kent haritaları verilmiştir. Bu haritalar nicel verilerin elde edileceği zihin haritalarıdır ve bilişsel haritalama yönteminin [18] bir parçasıdır. Bu yöntem, çevre ve mekânın algılanmasında, insan ve mekân ilişkilerinde ve mekânların birbiri ile olan ilişkilerini anlamada önemli bir role sahiptir [33]. Bilişsel haritalama kişilerin gündelik ve fiziksel çevreye ait algısının öğrenilmesinde kullanılan, mekânla ilgili bilginin elde edilmesi, kodlanması, depolanması, çözümlenmesi ve uygulanmasını içeren bir süreçtir[33]. Bu aşamada önemli olan bireylerin hatırlama sayıları ve hatırlama sıralarıdır. Bu sebeple harita üzerine yapılan işaretlemelerin numaralandırılması istenmiştir. Hatırlama sırası puanaj tekniği kullanılarak toplam puanlar üzerinden dizilimi sağlanmıştır. Puanlama sistemi ilk

hatırlananın önemini sayısal olarak aktarabilmek adına en yüksek puanı alması şeklinde ilerler ve en yüksek puanı bireylerin hatırlama kapasiteleri belirlemektedir. Yani haritalar üzerine en fazla işaretlenen toplam imaj mekânı (*TİM*) sayısı en yüksek puanı belirlemektedir. İşaretlenen her mekân için ayrı ayrı puanlarının toplanmasının ardından ortalamasının alınması ile indirgenmiş net bir değer elde edilmiştir. Görüşülen her bireyin haritası için ayrı ayrı olacak şekilde ilk hatırlanan mekân en yüksek puanı (*max TİM*) alacak şekilde ardışık olarak azalan bir puanlama sistemi geliştirilmiştir. İşaretlenen noktaların genel listesi yapıldıktan sonra mekânların her bir katılımcıdan aldığı puanlar toplanarak mekânın aldığı *Toplam Puanı (P)* elde edilmektedir. Alınan toplam puanın katılımcı sayısına oranı ortalama hatırlama değerini vermekte olup eşitlik 1’de ifade edildiği gibi hesaplanmaktadır. Listesi yapılan imaj mekânlarına ait ortalama hatırlama değerlerinin büyükten küçüğe sıralanmasıyla bellek mekânlarının imgesi ve kimlik potansiyeli seviyeleri elde edilmektedir.

$$\sum p / n = \bar{e} \quad (1)$$

Burada;  $\sum P$ : Toplam Puan,  $n$ : Katılımcı Sayısı,  $\bar{e}$ : Ortalama hatırlama değeri göstermektedir [34].

Kentin güçlü imajlarından olan ve kimlik ögesi olma özelliği barındıran bellek mekânlarının araştırıldığı bu çalışmada ise 58 ayrı imar planı ( $n$ ) üzerine işaretlenen noktalar 53 Puan (*maxTİM*) üzerinden değerlendirme yapılarak ortalaması alınmıştır. Şekil 7’de görüldüğü biçimde işaretlenen mekânların genel listesi yapıldıktan sonra, anketlerde hatırlanan mekânlar ilk sırada hatırlanmış ise 53 puan, hiç hatırlanmamış ise 0 puan verilecek şekilde ardışık olarak azalan bir puanlama sistemine tabi tutulmuştur. Alınan toplam puanın katılımcı sayısına oranı ortalama hatırlama değerini ( $\bar{e}$ ) vermektedir. Formülden elde edilen ortalama değerlerin sıralanması ile bellek mekânlarının kimlik potansiyeli seviyeleri elde edilmiştir.



Şekil 7. 1987-2019 yıllarına ait işaretlenmiş örnek bir zihin haritası çalışması

Bu sıralamanın ötesinde afet öncesi ve sonrasına (yıllar bazında) ait mekânlara karşılık gelen ortalama hatırlama değerlerinin kıyaslanması sayesinde hafızada olan mekânların unutulma veya hatırlanma döngüsü içerisinde olup olmadığına ya da kolektif bellekte süreklilik sağlayabilme gücüne cevap olmaktadır.

### **III. ANALİZLER VE BULGULAR**

#### **A. SÖZLÜ MÜLAKATLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Anket çalışmasının birinci kısmını oluşturan sözlü ve yazılı mülakat şeklinde ilerleyen bu bölümün içeriği daha çok bireylerin anılarıyla mekânları bağdaştırma şekillerinin analizinden ve hafızalarının kâğıda aktarılmasından meydana gelir. Bu bölümde ankete katılan bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılarak kent bütününde yer alan bellek mekânlarının tespiti için anıların anımsanması ve elde edilecek mekânların teyit edilmesi sağlanmıştır. Hatırlanan kentsel mekânların bireyler üzerinde bıraktıkları etkileri anlamak ve bireysel belleklerden yola çıkarak toplumsal bellek mekânlarına ulaşmak asıl amaçtır.

##### **A.1. Depremın Düzce Halkı Üzerindeki Etkileri**

Ankette sorulan bu soru, Düzce halkının ortak belleği olarak görülen depremi nasıl değerlendirdiklerini anlamayı ve anıları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. 1999 Marmara depreminden etkilenen iller arasında olan Düzce, yaşanan travmatik olaydan çoğunlukla olumsuz etkilense de sonrasında olumlu görülen etkileri de vardır. Deprem her ne kadar travmatik ve psikolojik etkileri olsa da yaşanan afetin belirli bir süre sonra fırsata dönüştürülebilir olduğu gerçeği ile yüzleşen kentliler, verilen cevaplara göre bunun başarılmadığı düşüncesindedir. Depremden etkilenen çevre iller ile kıyaslama yapan katılımcılar Düzce'nin diğerleri kadar gelişemediğini, bunun sebebinin ise kriz yönetiminin doğru yapılamaması olduğunu belirtmişlerdir. Deprem sonrasında 'Kalıcı Konutlar' bölgesine yerleştirilen afetzedelerin, müstakil binalardan sonra apartman dairelerinde yaşamak zorunda bırakılması ve kura ile yerleştirilen afetzedelerin farklı kültür ve statüde bulunan bireyler ile komşuluk ilişkilerine zorlanması kültür çatışmalarının yaşanmasına ve bunun günümüz şartlarına olumsuz biçimde yansıdığını ifade etmişlerdir:

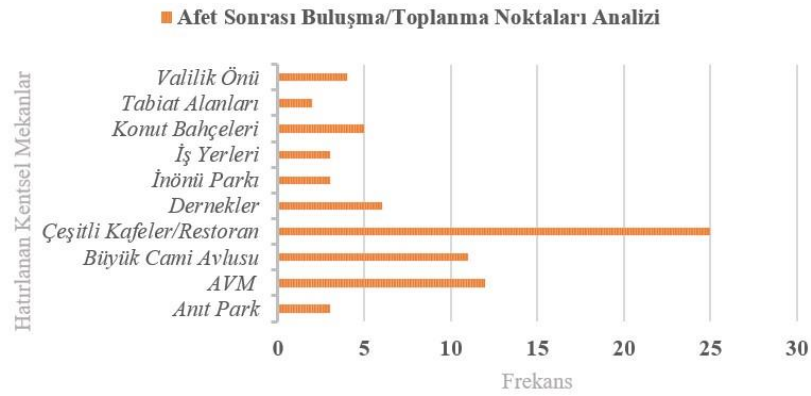
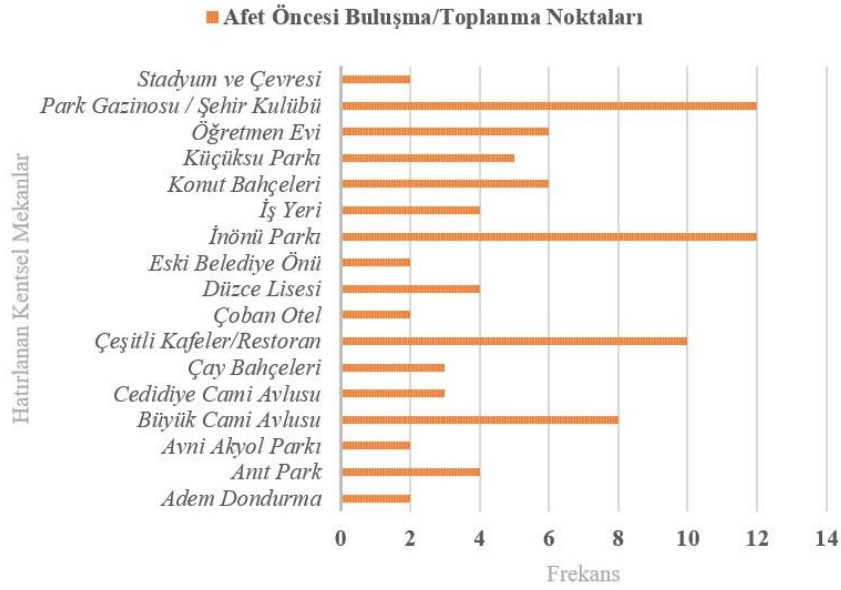
*"Kalıcı konutlara 30.000 nüfus göç ettirildi ve mecbur bırakıldı. Doğal olarak oluşmadığı için ölü şehir olarak nitelendiriyorum. Deprem sonrasında göç alan kent kalabalıklaştı, farklılaştı. Kenti sahiplenme duygusu kalmadı..."*

Toplu konutların yapılması ve yeşil alanların azalması deprem sonrasında yaşanan ve olumsuz olarak tanımlanan bir başka sonuçtur. Can ve mal kayıpları, psikolojik çöküntüler, sağlık sorunları, rant kaygısı, hukuksal süreçler, meslek örgütleri gibi sıralanan başlıklar da kentli tarafından olumsuz olarak anılanlar arasındadır. Bunların yanında olumlu olarak, Düzce'nin il olması sebebiyle belirli bir düzeyde gelişimini sağlaması, yeni yolların, hastanelerin yapılması ve yeni yapılan binalarda deprem dayanımına önem verilmesi, kentlinin deprem bilincinin oluşması, etkileşim ve yardımlaşmanın

artması, kontrol ve denetimlerin artması gibi durumlardır. İl olması sebebiyle karma göç alan ve kalabalıklaşan nüfus kimine göre olumlu iken, kimine göre olumsuz görülmektedir. Anketin genel sonucuna bakıldığında halk depremin etkilerini olumsuz olarak görmektedir.

## A.2. Toplanma ve Buluşma Noktaları

Toplumun karşılaşmalarının ve etkileşiminin en fazla olduğu alanlar ortak bellekte benzer imgelerin oluşmasına yardımcı olmaktadır. Afet öncesinde kullanılan toplanma noktalarının afet sonrasında benzer işlevler ile devam edip etmediğinin tespit edilmesi önemlidir çünkü bu alanlar kent belleğinde önemli bir yere sahiptir ve gelecek içinde işlevi değiştirilmemelidir, korunmalıdır [4].



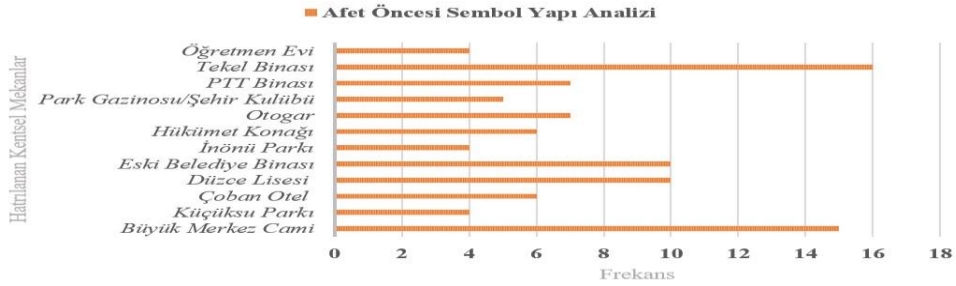
Şekil 8. (a) Afet öncesi ve (b) Afet sonrası buluşma noktaları frekansları

Bu kapsamda Şekil 8’de izah edilen anket verilerine bakıldığında kentlinin afet öncesi ve sonrasında tekrar edilmiş ve varlığını sürdürmeyi başarmış mekânlar İnönü Parkı, Büyük Cami avlusu, Anıt Park, konut bahçeleri, işyerleri ve çeşitli kafeler olmuştur. Küreselleşmenin sonucu olduğu düşünülen,

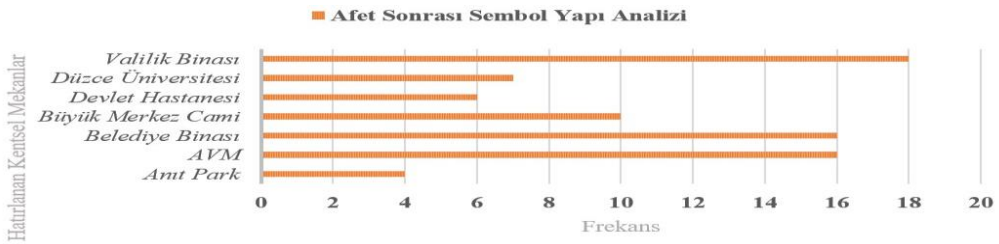
hayatımıza giren popüler kültür nedeniyle buluşma noktalarında büyük oranda kafeler ve restoranlar yönünde artış olduğu görülmüştür.

### A.3. Kentte Sembol Olarak Kabul Edilen Yapılar

Kent merkezi için, bireylerin kişisel belleklerinde sembol olarak kabul ettikleri ya da kendilerince yükledikleri anlamlar sayesinde sembolleştirdikleri kentsel yapıların hangileri olduğunun tespit edilmesi ilk aşama oldukça önemlidir. Çünkü kentte bulunan yapılardan hangilerinin korunmaya değer olup olmadığı sorusuna verilecek cevaplara yardımcı olacak ilk parametredir. Bireysel belleklerde en çok tekrar edilenler ‘ortak hafızada, ortak imgeler oluşturmaktadır’ şeklinde referans kabul edilmiştir. Buradan yola çıkarak, katılımcılar tarafından en fazla tekrarlanan afet öncesine ait kentsel imaj öğeleri Şekil 9’da görüldüğü gibi Büyük Merkez Cami, Tekel Binası, Eski Belediye Binası ve Düzce Lisesi, PTT Binası gibi alanlar olarak karşımıza çıkarken, afet sonrasında bu sıralama Valilik Binası, AVM, Belediye Binası, Büyük Cami olarak sıralanmaktadır.



(a)



(b)

**Şekil 9. (a) Afet öncesi ve (b) Afet sonrası sembol yapı frekansları**

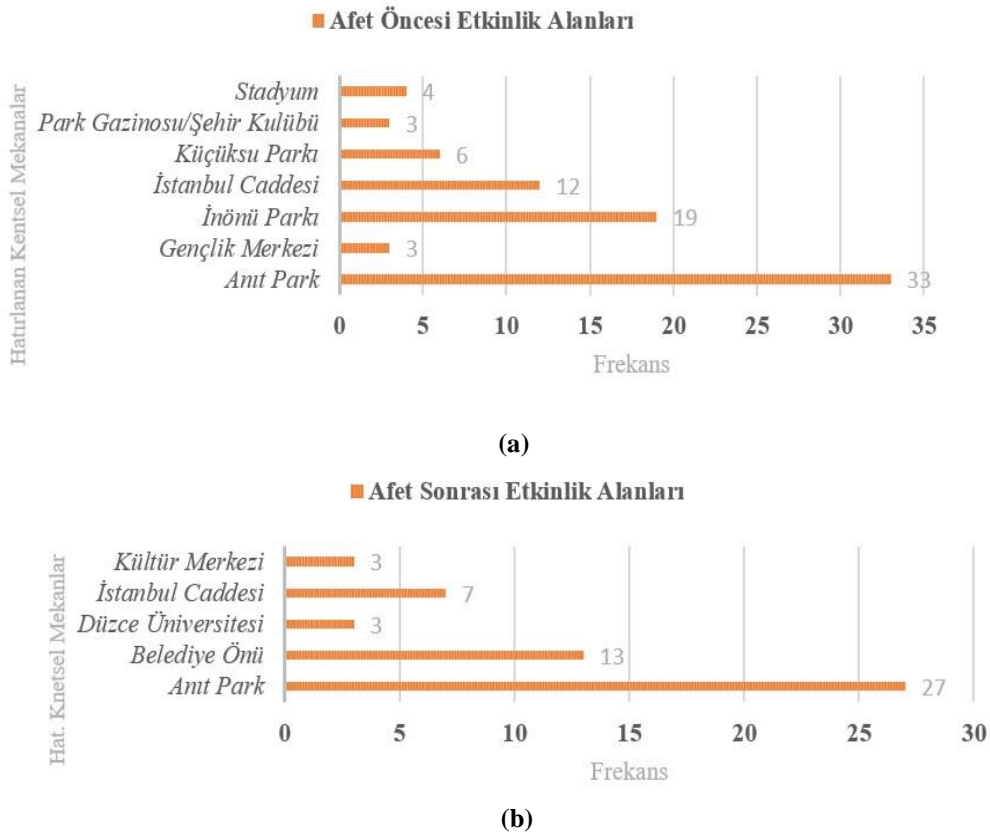
Devamlılığını korumayı başarmış olan tek kentsel imaj öğesi Büyük Cami olmuştur. Büyük Cami ve meydanı karşılaşma, vakit geçirme veya toplanma gibi çeşitli işlevlerde kullanılması sebebiyle bellekte sürekliliğini korumayı başarmış ve kent için önemli hale gelmiş sembol yapılarıdır diyebiliriz. Deprem sebebiyle hasar alan yapının onarımı esnasında Düzce halkının da katkıda bulunması, yapının kente ve yere bağlanmasını sağlayan sebepler arasında gösterilebilir.

“Kentte neden kalıntı yok? Anılarımızı yaşadığımız alanlar nerede? Burada daha önce kimse yaşamadı mı? Kent bütünü bu soruları yanıtsız bırakıyor...”



#### A.4. Etkinlik Alanları

Her türlü toplumsal, kültürel, politik, siyasi, sosyal etkinlikler için kentlinin hafızasında kentsel imaj ögesi olarak kalan etkinlik alanlarını saptamak için yöneltilmiş olan bu soruda katılımcılar, önceden çeşitli konserler ve panayırın olduğunu, en önemlisi pazarların kurulduğunu ancak tarım arazilerinin imara açılması ve göç sebebiyle pazar kültürünün giderek azaldığını belirtmişlerdir. Şekil 10'da gösterilen anket verilerine bakıldığında İstanbul Caddesi ve Anıtpark devamlılığını sürdüren iki ayrı kamusal mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.



Şekil 10. (a) Afet öncesi ve (b) Afet sonrası etkinlik alanları frekansları

#### B. Zihin Haritalarını Değerlendirilmesi

Çalışmanın ikinci kısmını oluşturan bu bölümde bireylerin anımsadıkları kentsel öğeleri (cami, meydan, cadde, sokak, vb.) A4 boyutundaki imar planları üzerine işaretlemesi beklenmiştir. Hatırlama sırası önemli olduğundan hatırladıkları noktaları numaralandırmaları istenmiştir. Önceki bölümlerde bahsedilen metoda göre puantaj hesabı yapılarak afet öncesi ve sonrası bellek mekânları frekanslara göre sıralanmıştır. Bu sayede bellek mekânlarının kentlinin yaşayanları için imgelenebilirlik seviyeleri ortaya konulmuş olup kimlik potansiyeli taşıyan mekânlar, kent için önemli olan noktalar ve kentlinin barındırdığı kimliği oluşturan güçlü elemanlar belirlenmiştir.

Afet öncesi hatırlanan kentsel öğelerin başında Büyük Merkez Camii görülmektedir. Sözlü mülakatlarda severek kullandıkları, buluşma noktası olarak belirledikleri ve sembol yapılar arasında gösterdikleri öğeler arasında Büyük Camii'nin çoğunlukta olması ve Tablo 2'de verilen zihin haritalarının hatırlama değerleri sıralamasında bu doğrultuda bir sonuç alınması doğruluk payını

arttıran bir durumdur. Tablo 3'e bakıldığında ise afet öncesi dönemde kimlik potansiyeli yüksek görülen Büyük Cami'yi geride bırakan AVM'nin toplum belleğinde üst sıralara gelerek güçlü kentsel imaj ögesi haline geldiği görülmektedir. Küreselleşmenin etkisi ile hızla değişen ve gelişen yaşam pratiğinde buluşma, toplanma gibi fonksiyonların yerine getirildiği açık kamusal alanların yerini AVM'lerin aldığı mülakatlardan alınan verilerde olduğu gibi bu analizde de açıkça okunmaktadır.

**Tablo 2: Afet öncesi haritaların hatırlama değerleri**

Hatırlanan Kentsel Ögeler (Afet Öncesi)		̄ (ortalama değer)	Hatırlanan Kentsel Ögeler (Afet Öncesi)		̄ (ortalama değer)
1.	Büyük Merkez Cami	32,64	29.	Adem Dondurma ve Kapalı Spor Salonu	3,43
2.	Tekel Binası	27,43	30.	Askerlik Şubesi	3,06
3.	Stadyum	25,88	31.	Ayakkabıcılar Çarşısı	2,87
4.	Eski Otogar	24,20	32.	Halk Eğitim Merkezi	2,83
5.	İnönü Parkı	22,24	33.	Akçakoca Caddesi	2,68
6.	Cedidiye Cami	20,54	34.	İstanbul Caddesi	2,64
7.	Hükümet Konağı	20,37	35.	Lale Sineması	2,58
8.	Anıt Park	14,67	36.	Umut Sağlık Hastanesi ve Yeşilyurt Otel	2,45
9.	Park Gazinosu – Şehir Kulübü	12,50	37.	Çoban Otel	2,25
10.	Eski Belediye Binası	12,20	38.	Yeşilköşe Pastanesi	1,96
11.	Gürcü Osman Cami	10,84	39.	Öney İş Hanı	1,91
12.	PTT Binası	9,96	40.	Aydınpınar Köprüsü	1,89
13.	Düzce Lisesi	7,20	41.	Bayram Sineması, Saraçlar ve Tutkun Mobilya	1,85
14.	Öğretmen Evi ve Vergi Dairesi	6,37	42.	Aydınpınar Oteli	1,83
15.	Tekel Lojmanları	6,24	43.	Mehmet Akif Caddesi	1,79
16.	Ziraat Bankası	6,13	44.	Eski Sanayi Çarşısı	1,77
17.	Kız Meslek Lisesi	6,01	45.	Kadın Pazarı	1,75
18.	Atatürk Bulvarı	5,37	46.	Tekel Satış	1,72
19.	Eski Pazar Yeri	5,30	47.	Hayvan Pazarı ve Karakol	1,70
20.	Namık Kemal İO	4,77	48.	Bolu Caddesi	1,68
21.	Avni Akyol Parkı	4,35	49.	İbrahimoğlu İş Merkezi	1,64
22.	Gaziantep Caddesi	4,20	50.	Taş Ambar	1,62
23.	Spor Sokak	4,15	51.	Kornet Dondurma	1,60
24.	Zorlu Petrol	4,11	52.	Divan Apartmanı	1,58
25.	İş Yerim	3,92	53.	Kızılay Meydanı ve 44 Evler	1,47
26.	İş Bankası	3,81	54.	İsmetpaşa İO ve Renk Sineması	1,28
27.	Asar Deresi	3,57	55.	Çoban Kavşağı	1,26
28.	Eski Kütüphane	3,53	56.	Diğer	1,09 – 0,09



**Tablo 3. Afet Sonrası Haritaların Hatırlama Değerleri**

Hatırlanan Kentsel Öğeler (Afet Sonrası)	$\bar{e}$ (ortalama değer)	Hatırlanan Kentsel Öğeler (Afet Sonrası)	$\bar{e}$ (ortalama değer)
1. AVM	31,35	21. 15 Temmuz Meydanı	3,47
2. Belediye Binası	27,22	22. Atatürk Bulvarı	2,90
3. Valilik Binası	25,60	23. Katlı Otopark	2,56
4. Büyük Merkez Cami	25,09	24. Askerlik Şubesi-Jandarma	2,52
5. İnönü Parkı	21,66	25. Tatlım Pastane	2,47
6. Anıtpark	20,41	26. Malatyalı Pasajı	2,37
7. Cedidiye Cami	18,77	27. İbrahimioğlu İş Merkezi	2,35
8. Stadyum	14,64	28. Gaziantep Caddesi	2,30
9. Gürcü Osman Cami	7,54	29. Durmazlar Düğün Salonu	2,22
10. Namık Kemal İO	6,56	30. Mehmet Akif Caddesi	2,20
11. Kızılay Binası	5,90	31. Öney İş Hanı	2,18
12. Kornet Dondurma	5,39	32. Asar Deresi ve Rasim Betir Bulvarı	1,81
13. PTT Binası	4,67	33. Devlet Hastanesi	1,79
14. Merkez Kütüphane	4,00	34. Spor Sokak	1,41
15. Güneş Tıp	3,84	35. Evkur	1,30
16. Çoban Kavşağı	3,81	36. Ayakkabıcılar Çarşısı	1,18
17. Koton	3,73	37. Kızılay Meydanı	1,13
18. Avni Akyol Parkı	3,62	38. AkBank	1,07
19. Saydam	3,59	39. Diğer	1,09 – 0,09
20. TOKİ – Merkez	3,52		

### B.1. Hatırlanma ve Unutulma Döngüleri

Afet öncesi ve sonrası için yapılan iki ayrı yöntem sayesinde elde edilen ortalama değer, kendi dönemlerinde potansiyel kentsel mekânları tespit etmek konusunda yardımcı olmanın yanı sıra iki ayrı dönemin kıyaslanmasıyla zaman içerisindeki hatırlanma veya unutulma döngüsüne giren kentsel imaj öğelerinin tespitinde yardımcı olmaktadır. Kıyaslamaya dâhil olan mekânlar; afet öncesi ve sonrasına ait haritaların her ikisinde de işaretlenmiş olan ve günümüzde hala varlığını koruyanlardır. Afet sebebiyle hasar alıp yok olan veya afet dışında herhangi başka bir sebeple günümüzde var olmayan Tekel Binası, Eski Kütüphane, Eski Belediye, Park Gazinosu gibi mekânlar sıralamadan çıkartılıp, geriye kalanlar arasında iki ayrı dönem üzerinden ortalama hatırlama değerlerindeki değişim farkı incelenmiştir. Bu kıyaslama yöntemi, hatırlanan kentsel imaj öğelerinin unutulma döngüsü tehdidi altında olup olmadığı sorusuna cevap olacaktır. Anımsanan mekânların hatırlanma sayıları ve sırasının önemini vurgulamak adına kullanılan puantaj sistemi sayesinde elde edilen ve Tablo 2 ve 3'te görülen değişim sütunu ( $E_2 - E_1$ ) afet öncesi ve sonrası hatırlanma değerlerinin karşılaştırılmasından elde edilmiştir.

**Tablo 4.** Döngüye dâhil olan kentsel imaj öğelerinin gruplandırılması ve yüzde değişim değerleri

Kentsel Mekân Verileri	A.Ö. Ort. Değer	A.S. Ort. Değer	Değişim (E <sub>2</sub> – E <sub>1</sub> )	Yüzde (%)	Potansiyel Kimlik Mekânları
<b><u>Yollar</u></b>					
Atatürk Bulvarı	5,37	2,90	-2,47	%46,00	X
Spor Sokak	4,15	1,41	-2,74	%66,02	X
Gaziantep Caddesi	4,21	2,30	-1,91	%45,36	X
<b><u>Sınırlar/Kenarlar</u></b>					
Asar Deresi	3,57	1,81	-1,76	%49,30	X
Sanayi Çarşısı	1,77	0,88	-0,89	%50,28	X
<b><u>Odak Nokt./Düğüm</u></b>					
Stadyum	25,88	14,64	-11,24	%43,43	X
Avni Akyol Parkı	4,35	3,62	-0,73	%16,78	X
İnönü Parkı	22,24	21,66	-0,58	%2,60	X
Anıt Park	14,68	20,41	+5,73	%39,03	✓
Kızılay Meydanı	1,47	5,90	+4,43	%75,08	✓
Çoban Kavşağı	2,25	3,81	+1,56	%69,33	✓
<b><u>Bölgeler</u></b>					
<b><u>Eğitim Alanları</u></b>					
Namık Kemal İ.O.	4,77	6,56	+1,79	%27,28	✓
İsmetpaşa İ.O.	1,28	0,98	-0,30	%23,43	X
<b><u>Ticari Alanlar</u></b>					
Ayakkabıcılar Çarşısı	2,87	1,18	-1,69	%58,88	X
Öney İş Hanı	1,91	2,18	+0,27	%14,13	✓
Malatyalı Pasajı	0,58	2,37	+1,79	%75,52	✓
İbrahimoğlu İş Merkezi	1,64	2,35	+0,71	%30,21	✓
Kornet Dondurma	1,60	5,39	+3,79	%70,31	✓
Eğilmez Pasajı	0,85	0,84	-0,01	%1,17	X
<b><u>Kamu Alanları</u></b>					
PTT Binası	9,96	4,67	-5,29	%53,11	X
Ziraat Bankası	6,13	0,96	-5,17	%84,33	X
<b><u>İsaret Öğeleri</u></b>					
Büyük Merkez Cami	32,64	25,09	-7,55	%23,13	X
Cedidiye Cami	19,58	18,77	-0,81	%4,13	X
Gürcü Osman Cami	10,84	7,54	-3,30	%30,44	X

Pozitif değerde bulunan imaj öğeleri kent için kimlik potansiyeline sahip olan, toplumun ortak hafızasında yer bulmuş, imgelenebilir, bellek mekânı olarak nitelendirilebilir ve günümüze kadar zihinlerdeki tekrar sayısında artış göstererek varlığını sürdürebilmiş imaj öğelerinin listesini oluşturmaktadır. Negatif değerde görülen mekânların, zihinlerdeki tekrar sayıları günümüze doğru azaltmakta olan ve unutulma döngüsüne girmiş olan bellek mekânları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bellek mekânlarının hatırlama ve unutulma çerçevelerinin belirlenmesi kent kimliğinin korunması ve sürekliliği bağlamında, korunması gereken mekânları veya unutulma döngüsü içerisinde olanların tespit edilmesi ile kente geri kazandırılabilir mekânların ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Bu sonuçlar kentsel ölçekte alınacak planlama, dönüşüm gibi kararlar noktasında altlık oluşturması açısından önemlidir.

Kevin Lynch'e göre mekâna ilişkin deneyimi az olan bireyler ile mekânsal deneyimi artan bireylerin mekânsal öğeleri okumaları ve etkileşimleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kent deneyimi az olan bireyler öncelikle bölgeleri algılayarak ve öğrenmektedir. Kentte deneyim arttıkça nirengilerin ve odakların öğrenileceği yönündedir [24]. Bu nedenle Tablo 4'te görüldüğü üzere deneyimleri karma olan katılımcılardan elde edilen verilerin Lynch'in kent imgesini oluşturan beş imaj öğesi altında ele alınarak gruplandırılmıştır. Yaklaşık 35 yıllık zaman sürecinde depreme veya dönemin koşullarına rağmen hem kentte hem de bellekte varlığını sürdürmeyi başarmış kentsel öğelerden Namık Kemal

İlkokulu, Anıtpark, Çoban kavşağı, Öney iş hanı, Kızılay meydanı, Malatyalı pasajı, Kornet dondurma ve İbrahimoglu iş merkezi diğerlerinin aksine kolektif bellekte artış göstermiştir.

#### **IV. TARTIŞMA**

Kentin kullanıcılarının kolektif bir biçimde paylaştıkları ortak bellek; toplumun geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağ kurulmasını sağlayan ve buna paralel biçimde yıllar içerisinde birikerek veya katmanlaşarak o toplumun kimliğinin belirginleşmesine yol açan en temel ortak paydadır. Bu sürekliliği sağlayacak olan ise gelenekler, ritüeller, törenler veya anılardır. Kùltürler aktarılan ritüellerin veya törenlerin oluşturduğu mekânlar başta bireyler tarafından benimsenir ve ortaya çıkan aidiyet hissi ile zaman içerisinde toplumlar tarafından kabul görür [35]. Tüm bu yaşanmışlıkları içerisinde barındıran ve dönemin yeniliklerinden, yönetim şeklinden, inanışlarından vb. direkt olarak etkilenen, çeşitli deneyimlerin yaşandığı mekânlardan meydana gelen birikim olduğu yerdir kent. Dolayısıyla kenti kent yapan bütün bu değerleri, yaşanmışlıkları bünyesinde barındıran imaj öğelerinin sürekliliği belleğin sürekliliği ile paralel olmaktadır. Kentleri özgün yapan, sıradanlıklarını yıkan, yere özgü değerleri oluşturan tarihsel miras ve kültürel değerlerin birikimidir ancak hızlı kentsel gelişme bu bağı zayıflatarak, sürekliliği kesintiye uğratmıştır [36]. Bu nedenle kentlerde rant amaçlı kentsel dönüşümleri ve var olanı koruyup geliştirmek yerine yıkıp yeniden yapma tutumunu benimsemeyip, kentin paydaşları ile toplumun belleğinde ortak imgeler canlandıran, yıllar bazında hatırlama seviyesinde artış göstermeyi ve varlığını sürdürmeyi başarmış kentsel imaj öğelerinin tespitinin yapılması özgün ve kimlikli kentlerin oluşumu açısından önemli olduğu düşünülmektedir[3]. Bu çalışmada toplumun bilinçdışı kentle kurduğu bağların ve kolektif bellekte koruduğu kentsel imaj öğelerinin tespiti Düzce ili özelinde yapılarak geleceğe yönelik planlama kararlarına referans oluşturacak bir kaynak oluşturması düşünülmüştür. Farklı kentler için de uygulanabilir bir öneri yöntem olması hedeflenmiştir. Kentin kullanıcıları ile yürütölen anket sonuçlarına göre yollar, sınırlar ve nirengi noktaları başlıkları altında sınıflandırılan kentsel imaj öğelerinin yıllar bazında anımsama veya hatırlama değerlerinde, kent düzeni içerisinde algılanabilirlik seviyelerinde düşüş olduğu görölmüştür. Bu kentsel imaj öğelerinde yaşanan değişimin bellek mekânları kapsamında ele alınmayıp, kentin imgelenebilirliği ve algınabilir olması açısından ele alınarak, araştırılması gerekmektedir.

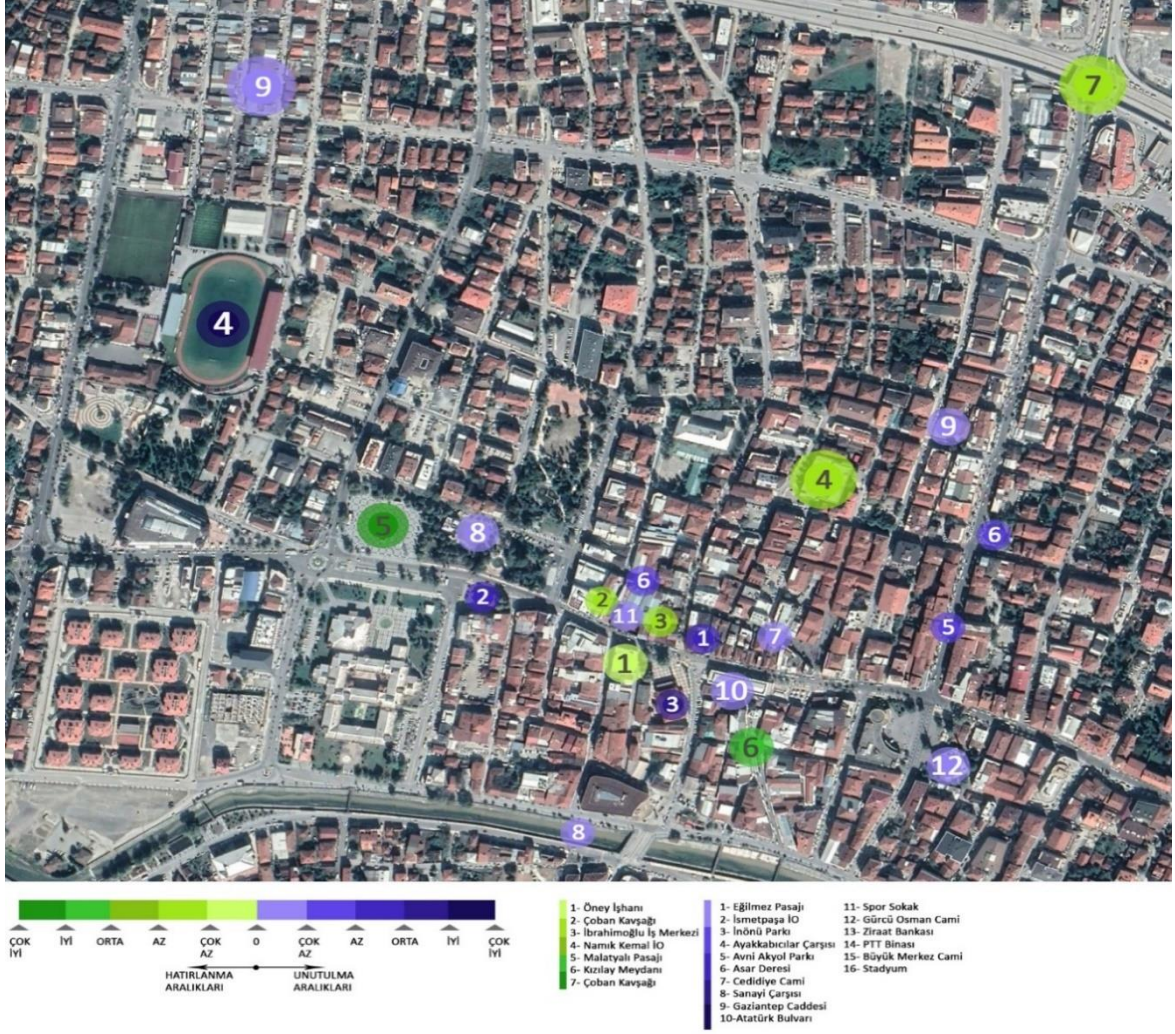
Bellek mekânlarının tespiti ve bellekteki seviyelerinin ölçölmesi için metot önerisinin geliştirildiği bu çalışmada Tablo 5'te göröldüğü şekilde hatırlama ve unutulma döngüleri için Beş aralıktan oluşan bir ölçek belirlenerek mekânların bellekteki anımsama seviyeleri gruplandırılmıştır. Bu sayede sürekliliği olan ve bir şekilde anımsanan mekânlar kendi içlerinde yeniden ideal bir biçimde sıralanarak seviyeleri sınıflandırılmıştır. Bellek mekânlarının tespiti ve potansiyel kimlik mekânlarının belirlenmesi için önerilen metot çeşitli kentler için uygulanarak geliştirilmeye açıktır. Örneklem boyutu çalışma alanına göre özelleştirilebilir. Bu çalışma özelinde örneklem grubu deprem afeti baz alınarak yaş faktörüne özellikte dikkat edilmiştir. Örneklem sayısı arttırılarak çalışmanın kapsamı genişletilebilir.

**Tablo 5.** Maksimum ve minimum hatırlanma değerlerine göre hatırlama ve unutulma kriter aralıkları

HATIRLAMA DÖNGÜSÜ ARALIKLARI			Yapım Yılı	Fonksiyon
Seviyeler	Min değer: 0.27	Max değer: 5.73		
ÇOK AZ	$0.25 \leq X < 1.35$		1990	Ticari
AZ	$1.35 \leq X < 2.45$		1972 1970 1970 1990	Eğitim Kamusal Ticari Ticari
ORTA	$2.45 \leq X < 3.55$			
İYİ	$3.55 \leq X < 4.65$		1925	Kamusal
ÇOK İYİ	$4.65 \leq X < 5.75$		1968	Kamusal
UNUTULMA DÖNGÜSÜ ARALIKLARI				
Seviyeler	Min değer: 0.27	Max değer: 5.73		
ÇOK AZ	$0.00 \leq Y < 2.25$		1927 - 1960 1928 1961 1976 1973 1980 1976	Kamusal Kamusal Ticari Kamusal Kamusal Eğitim Ticari Ticari Dini
AZ	$2.25 \leq Y < 4.50$		1970 1927 1972	Kamusal Kamusal Dini
ORTA	$4.50 \leq Y < 6.75$		1900'ler 1960	Kamusal Ticari
İYİ	$6.75 \leq Y < 9.00$		1943	Dini
ÇOK İYİ	$9.00 \leq Y < 11.25$		1965	Spor

## V. SONUÇ

Düzce kenti için yapılan bu çalışmada, kentin gelişmesini sürdürürken kimlik öğelerinin tespiti ve sürekliliğinin sağlanması adına kimlik potansiyeli olan kentsel imaj öğelerinin kolektif bellek üzerinden sorgulanması için bir metot önerisi sunulmuştur. Bireysel bellekte yer eden kentsel imgelerden yola çıkarak toplumun ortak belleğine ulaşmak için kullanılan anket ve zihin haritaları sonucunda kimlik öğesi olma potansiyeli en yüksek olan kentsel imaj öğelerinin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Elde edilen verilerin frekansları kimlik potansiyeli olan kentsel öğelerin tespit edilmesinde kullanılmıştır. Frekansların yıllar içerisindeki artış veya azalmalarının kıyaslanması ile hatırlama ve unutulma döngülerinde olan kentsel mekânların listesi elde edilmiştir. Listede yer alan kentsel öğelerin çok büyük çoğunluğunun yapım yılı örneklem grubunun doğum tarihinden önceye tarihlenmektedir. Bellek mekânları hatırlama veya unutulma döngüsünde olabilirler. Bu iki durum birbirinden ayrı veya zıt gibi görünse de unutulma döngüsünde olan bir mekânın bellek mekânı olmadığı anlamına gelmemektedir, yalnızca zayıfladığını ifade etmektedir.



Şekil 11. Döngüye dahil olan bellek mekanlarının stratejik konumları ve aralıkları

Günümüzde varlığını sürdürmeyi başarmış, ortalama hatırlama değerleri zaman içerisinde artış göstermiş olan Çoban Kavşağı, Anıtpark meydanı, Kızılay meydanı, Namık Kemal İlkokulu, Öney İş Hanı, Malatyalı Pasajı, İbrahimioğlu İş Merkezi ve Kornet dondurma olmuştur. Artış gösteren bu imajların dışında yıllar içerisinde ortalama hatırlama değerinde azalma olduğu ve Şekil 11'de görüldüğü gibi kolektif bellekte silikleşmelerin başladığı kentsel öğelerin daha fazla olduğu yapılan çalışmanın sonucunda açıkça anlaşılmaktadır. Tespiti yapılan bellek mekânlarından silikleşen veya unutulmaya giren mekânları tehdit eden parametrelere ulaşmak için sözlü mülakatlardan elde edilen veriler ve bulunduğu bağlam incelenmiştir. Hatırlama ve unutulma döngüsüne dâhil olan mekânları fonksiyon dağılımına göre incelediğimizde bellekte iz bırakma seviyeleri için kamusal ve ticari alanların ağırlıkta olduğu, dini ve eğitim yapılarının da bu dağılımı takip ettiği açıkça görülmektedir. İnsanları belirli bir amaç doğrultusunda bir araya getiren mekânlar, paylaşımın fazla olduğu alanlar daha fazla hatırlanmaktadır.

Hatırlama döngüsü içerisinde bulunan, kolektif bellekte yer alan kentsel öğelerin belirlenerek, korunup geliştirilmesi, kentin paydaşlarının kentlerine olan aidiyetlerini artıracaktır. Aynı zamanda kent kimliğinin sürekliliği de sağlanacaktır. Sözlü mülakatlar ve zihin haritaları sayesinde toplum belleğinde yer etmiş olan kentsel öğelerin geçmiş dönemlerde yapılan planlama çalışmaları sonucunda yıkılarak yerine farklı işlevlerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu nedenle kolektif bellek

sürekliğinde kopmalar olduğu anlaşılmaktadır. Belirli bir kimliği olan kentlere sahip olmak için geçmişten gelen, toplumun paylaştığı ortak değerleri geleceğe aktararak, toplumsal birikimleri korumak, geliştirmek gerekmektedir. Yapılan bu çalışma ile Düzce İli özelinde kolektif bellekte yer etmiş kentsel öğeler tespit edilerek, kimlik ögesi olarak sürekliliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmak istenmiştir. Güvenli ve sağlıklı ilişkilerin kurulabildiği bir kentsel düzenin varlığı, kolektif bellek aracılığıyla paylaşılan toplumsal kimliğin ve aidiyetin güçlü olmasına bağlıdır.

Kentsel imaj öğelerinin yapılış tarihlerinin veya kent bütününde bulunma sürelerinin hatırlanma ve unutulma döngüsünü etkilemesi ile ilgili belirgin bir sonuç elde edilememiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler de baz alınarak, bireylerin kişisel deneyimleri ve yaşam süresinin daha önemli olduğu görülmüştür. Kentte etkileşim ve kesişimlerin en fazla yaşandığı kamusal ve ticari alanların hatırlanma döngüsü içerisinde çoğunlukta olması bu varsayımı güçlendirir niteliktedir. Sonuç olarak çalışma kamusal mekânların toplumun bellek oluşumunda en etkili öge olduğunu göstermektedir. Bu alanların zamanın ve toplumun yeni gereksinimlerine göre yenilenmesi, sayılarının artırılması kent yaşam kültürünü ve kolektif belleği güçlendireceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın örneklem grubunun sayısının artırılarak yinelenmesi ileri dönük bir çalışma olarak önerilmektedir.

## **VI. KAYNAKLAR**

- [1] K. GANIÇ, “Kentsel Yapıtlar Üzerinden Bir Mekansal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi (AKM)”, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2016.
- [2] S. SAYAR AVCIOĞLU ve O. AKIN, “Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi”, *İdealkent*, c. 8, sayı 22, ss. 423–450, 2017.
- [3] P. CONNERTON, *Toplumlar Nasıl Anımsar? (Çev. Alaeddin Şenel)*. Ayrıntı Yay. 3. Baskı, 2019.
- [4] Z. ULUDAĞ ve H. AYCI, “Modernin Güçlü Sahnesi Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’ında Kolektif Belleğin İnşası ve Toplumsal Unutma Süreci”, *İdealkent*, c. 7, sayı 20, ss. 746–773, 2016.
- [5] M. HALBWACHS, *The Collective Memory [Chapter 4]*. 1950.
- [6] S. SAK, “Cyberspace As a Locus for Urban Collective Memory”, sayı January. 2013.
- [7] A. ÇELEN ÖZTÜRK, “Eskişehir’in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri”, *İdealkent*, c. 7, sayı 20, ss. 856–880, 2016.
- [8] A. ROSSİ, *The Architecture of the City*, c. 60, sayı 1. New York, 1982.
- [9] I. E. ÇALAK, “Kentsel ve Kolektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya”, *Tasarım + Kuram*, c. 8, sayı 13, 2016.
- [10] P. NORA, *Hafıza Mekanları (Çev. Mehmet Emin Özcan)*. Ankara: Dost Kitabevi Yay. 1. Baskı, 2006.
- [11] P. P. FERGUSON ve M. C. BOYER, “The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments.”, *Contemp. Sociol.*, 1996.

- [12] J. ASSMANN, *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. Ayşe Tekin). Ayrıntı Yay., 2001.
- [13] O. ÇAVDAR, *Mekan ve Kolektif Bellek: Sivas Katliamı ve Madımak Oteli*, c. 4, sayı 1. 2017.
- [14] D. TÜRKMEÑOĞLU, “Kolektif Bellek Üzerine Bir Alan Çalışması: Bakırköy ve Şişli İlçelerinde Yaşayan Ermeni Kadınların Belleği”. s. 145, 2016.
- [15] M. AL, “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası – Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, *idealkent*, c. 4, ss. 22–36, 2011.
- [16] S. ASLAN ve P. KİPER, “Kimlik ve Bellek Sorunu Sarmalında Kentler: Amasra Kenti Örneğinde Fırsatlar ve Tehditlerin Değerlendirilmesi”, *İdeal Kent*, c. 7, sayı 20, ss. 881–905, Eyl. 2016.
- [17] E. KÖSEOĞLU ve D. E. ÖNDER, “Mekansal Okunabilirlik Kavramının Çözümlemesi”, *Yapı Derg.*, c. 343, ss. 52–56, 2010.
- [18] K. LYNCH, *The Image of the City*. Cambridge: The MIT Press, 1960.
- [19] D. APPLEYARD, “The environment as a social symbol: Within a theory of environmental action and perception”, *J. Am. Plan. Assoc.*, c. 45, sayı 2, ss. 143–153, 1979.
- [20] S. TÜRK, “Beypazari Kimliğinin Bilişsel Haritalama Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sos. Bilim. Enstitüsü Derg.*, ss. 483–489, 2017.
- [21] J. L. NASAR, “The Evaluative Image of the City”, *Sage Publ.*, 1998.
- [22] M. ZMUDZINSKA NOWAK, “Searching for legible city form: Kevin Lynch’s theory in contemporary perspective”, *J. Urban Technol.*, c. 10, sayı 3, ss. 19–39, Ara. 2003.
- [23] E. ÜLKERYILDIZ, Z. DURMUŞ ARSLAN, ve T. AKIŞ, “Öğrenci Zihin Haritalarında Kente İlişkin Deneyimle Değişen Çevre Algısı”, *Balikesir Üniversitesi Fen Bilim. Enstitüsü Derg.*, c. 11, sayı 1, ss. 72–82, 2007.
- [24] H. M. GÜNDOĞDU, A. KURU, ve M. K. ÖZKÖK, “Kırklareli Kent Algısı Üzerine Deneysel Bir Çalışma”, *İdealkent*, c. 7, sayı 18, ss. 48–79, Oca. 2016.
- [25] A. TANRIVERDİ KAYA, “Üniversite Öğrencilerinin Zihinsel Haritalarında Kentin İmajı : Düzce Örneği”, *Tasarım Kuram*, c. 15, s. 28, ss. 165–178, 2019.
- [26] M. BILLINGHURST ve S. WEGHORST, “Use of sketch maps to measure cognitive maps of virtual environments”, içinde *Proceedings - Virtual Reality Annual International Symposium*, 1995.
- [27] R. KITCHEN, “Cognitive Maps”, *Int. Soc. Behav. Sci. Second Ed.*, c. 2, ss. 79–83, 2015.
- [28] N. YILMAZ, A. ŞAHİN, H. GÜNAL, ve A. S. OYGAN, “TMMOB Mimarlar Odası Düzce Temsilciliği”, *TMMOB*.
- [29] E. UÇKUN, *Düzce Revizyon ve İlave İmar Planı Raporu*, Düzce Beld. Düzce, Turkey, 2001.
- [30] ANONİM, “Nufusu.com”. [Çevrimiçi]. Available at: <https://www.nufusu.com/il/duzce-nufusu>. [Erişim: 03-Eki-2019].
- [31] B. ÖZMEN, “12 Kasım 1999 Düzce Depremi’nin Konut ve İşyeri Hasarları (Rakamsal

Verilerle)”, Ankara, 2000.

- [32] M. MASON, “Sample size and saturation in PhD studies using qualitative interviews”, *Forum Qual. Sozialforsch.*, c. 11, sayı 3, 2010.
- [33] E. H. Chapman ve K. Lynch, “The Image of the City”, *J. Aesthet. Art Crit.*, c. 21, sayı 1, s. 91, 1962.
- [34] E. MUTLU, A. TANRIVERDİ KAYA, ve A. H. POLAT, “Kent Kimliğinin korunması ve Kolektif Bellek Mekanlarının Tespiti”, içinde *3rd International Engineering Research Symposium Abstracts Book, 05.09.2019, INERS*, 2019, s. 45.
- [35] M. AUGE, “From Places to Non-Places”, içinde *Non-lieux*, 1995.
- [36] ANONİM, “Kentsel Mekânsal Standartların Geliştirilmesi”. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2017.